

EL FUTUR DEL SOCIALISME

JOSÉ COMBLIN

João Pessoa, Brasil

Al segle XIX van sorgir diverses teories sobre el socialisme. Els autors semblaven tenir una concepció molt clara del socialisme. Marx era el menys definit pel que fa al mètode per arribar al socialisme. D'una manera general, la idea clau era que s'havia de treure de la burgesia la propietat dels mitjans de producció per tal d'entregar-los als treballadors. Els mitjans de producció eren les fàbriques amb les màquines.

El camí era la nacionalització de les fàbriques a fi que els mitjans de producció fossin lliurats als propis treballadors. Hi havia variants, però aquesta era la idea fonamental. Així s'acabaria l'explotació dels treballadors i aquests serien capaços de dirigir la producció d'una manera més avantatjosa per tota la societat. Aquesta idea es trobava fonamentada en la Comuna de París de l'any 1871, però la Comuna va ser vençuda per les forces conservadores i hi hagué una repressió sagnant. Al segle XIX el socialisme era revolucionari, perquè canviava completament les relacions entre classes a la societat. En aquella època l'objecte de la revolució era justament aquesta transformació de la relació de classes.

Al segle XIX el socialisme es va dividir entre una ala revolucionària i una ala reformista. Aquesta era fruit de la Segona Internacional, i aquella de la Tercera, que a la pràctica va ser dirigida pel partit comunista de la Unió Soviètica. Ni el socialisme revolucionari ni el socialisme reformista van voler entregar l'economia als treballadors. A la Unió dita "soviètica", els soviets van durar tan sols uns mesos, i no hi va haver temps ni per crear una organització que pogués dirigir la producció. Aleshores va arribar Stalin, que va estatilitzar tota l'economia, la terra i la indústria, el comerç i el transport. Tot va ser centralitzat i dirigit per una burocràcia estatal. El mateix model es va establir als països que van adoptar el comunisme de tipus rus. Segons aquesta concepció, "socialisme" vol dir propietat a les mans de l'Estat i direcció de l'economia per part de l'Estat.

El model rus va acabar a finals de la dècada dels 80, i va deixar el record d'un model de propietat concentrada en les mans de l'Estat. Com que va ser abandonat per l'elit dirigent de la Rússia que va adoptar el model capitalista, el model socialista revolucionari va quedar molt desprestigiats. El model encara subsisteix a Cuba, malgrat tots els problemes sorgits per la

transformació del món soviètic. Així doncs, el règim cubà ha hagut de fer concessions al capitalisme, sobretot pel que fa al turisme. A l'Àsia i a l'Àfrica, subsisteixen règims que encara es fan dir socialistes, però que practiquen un capitalisme exacerbats dins d'un Estat dictatorial. L'únic país fidel a la revolució comunista és Corea del Nord.

Als anys 80 del segle XX triomfa l'hipercapitalisme del model neoliberal. La invasió va ser un tsunami. El neoliberalisme va conquerir les classes dirigents de gairebé arreu del món, i quasi tots els mitjans de comunicació. Va conquerir les universitats i va dominar quasi tots els governs anomenats democràtics... Va ser adoptat per gairebé tots els economistes, i pels partits que encara es fan dir socialistes o socialdemòcrates. Lionel Jospin, l'últim primer ministre socialista de França, no s'atrevia ni a pronunciar la paraula "operari". Al Brasil, el socialdemòcrata Fernando Henrique Cardoso va practicar el més pur neoliberalisme.

Amb aquestes condicions, el socialisme es va desprestigiar del tot. Fins a l'any 2000, cap intel·lectual gosava pronunciar la paraula 'socialisme'. Hauria estat considerat un troglodita.

A partir de l'any 2000 van començar a organitzar-se grans manifestacions d'oposició als indrets on es reunien els 7 principals dirigents de l'economia mundial. El 2001 començà la sèrie de reunions del Fòrum Social Mundial a Porto Alegre, al Brasil. Desenes de milers de militants o d'intel·lectuals de tot el món es reuniren per expressar el seu rebuig al model neoliberal dominant. Les crítiques començaren a aparèixer públicament. Els mitjans tractaren d'evitar que se'n parlés, però no podien impedir que les crítiques fossin ignorades. Aparegueren crítiques d'alts funcionaris o d'exalts funcionaris de les grans institucions mundials que van imposar el neoliberalisme: FMI, Banc Mundial, OMC.

Surten un munt de publicacions que fan comentaris sobre el "post-capitalisme" o el "post-neoliberalisme". Demostren totes les conseqüències funestes del neoliberalisme que havia promès el desenvolupament per a tothom. Els efectes funestos són ara molt coneguts per tothom: augment de les desigualtats socials, salaris baixos, augment de l'atur, augment de l'economia informal, pressió política contra les

lleis socials, *favelització* de les grans ciutats. Un gran desenvolupament econòmic, però pocs n'han estat els beneficiats.

Amb tot, la paraula "socialisme" continua sent una paraula tabú, fins i tot pels més crítics del sistema neoliberal... Per què aquesta resistència?

En primer lloc, més que no qualsevol altra cosa, espanta la qüestió que va resoldre Lenin: ¿és possible un socialisme en un sol país? Lenin ja hi estava posat: havia de continuar fent l'aposta de la possibilitat. Tanmateix, a llarg termini, la pressió ideològica del capitalisme va ser tan forta que els propis dirigents de la Unió Soviètica van deixar de creure en el socialisme.

Els primers socialistes tenien la certesa que una societat socialista crearia una economia més forta que no pas el capitalisme. Això no va fructificar, perquè el capitalisme reserva tots els recursos humans i financers per tal de progressar indefinidament. Reserva menys recursos per als treballadors. Un règim socialista presta més atenció als treballadors i disposa de menys recursos a fi de vèncer en una competència desenfrenada com aquella que domina la societat avui en dia. La mateixa Unió Soviètica va haver de renunciar al socialisme i practicar un capitalisme d'Estat, i, tot i així, no va ser capaç de seguir el ritme dels Estats Units.

Una part cada cop més important de l'economia mundial pertany a grans corporacions transnacionals. Aquestes treballen amb peces que provenen de molts països diferents. Nacionalitzar una fàbrica que fabrica algunes peces aïllades no podria obtenir cap avantatge, perquè aquesta fàbrica no podria vendre res. Els governs nacionals depenen de les multinacionals que posseeixen l'agricultura, la indústria, el comerç, els mitjans de comunicació, el transport. Tan sols una institució mundial podria imposar condicions a les multinacionals.

Un país depèn cada vegada més dels mercats mundials. Un país socialista aïllat és víctima de represàlies severes, com s'esdevé a Cuba. Un país socialista aïllat ha de passar per restriccions importants. A Cuba va ser possible aconseguir-ho perquè en el moment de la revolució gairebé un milió de cubans –tota la burgesia– va fugir a Miami. Es pensaven que podrien tornar de seguida, perquè el règim de Fidel Castro cauria al cap de poc. No va caure i ells encara són a Miami. L'absència de tota aquesta classe superior va provocar que no s'articulés mai un moviment d'oposició amb alguna força dins del país. Díficilment es podria repetir un fet semblant.

Encara no hi ha cap país amb una democràcia de

participació, cap país de soviets. Per això es torna difícil fer previsions exactes.

Tot això i moltes altres consideracions fan que sigui molt difícil dir en què consistiria un socialisme. Per això molts parlen d'un "post-capitalisme" sense dir en què consistiria.

Molts consideren com a socialisme un règim en què existeix la jubilació, la gratuïtat dels serveis de salut, la gratuïtat de l'ensenyament a l'abast dels més pobres, un programa d'habitatge pel poble, un sistema de transport barat finançat per l'Ajuntament, uns salaris dignes. Tot això ho va portar a terme la socialdemocràcia, és a dir, un reformisme... Tot això també és combatut pel neoliberalisme, com si fossin obstacles a l'augment de la productivitat i a la lliure competència.

Les oposicions al neoliberalisme lluiten contra el buit d'aquestes lleis socials que procedeixen del reformisme socialdemòcrata. Estan més a la defensiva que no pas a l'ofensiva. Passa que aquestes lleis socials mai no han estat aprovades als Estats Units, i aquests volen imposar el seu model a tots els països. Es tracta d'un socialisme a la defensiva.

Una economia més participativa exigiria acords mundials amb una autoritat mundial encarregada d'aplicar-los. Mentrestant, els Estats Units exerceixen un domini aclaparador en l'economia mundial i mai toleraran mesures que puguin crear obligacions a les seves empreses. Estem pensant en el futur, quan el poder dels Estats Units es trobi contrabançat per altres poders. Amb tot això els Estats Units podrien prendre la iniciativa d'una nova guerra freda.

Davant d'aquest dificultat, Fidel Castro sempre repeteix que ell no té cap consell per donar, ni cap orientació, i que no té cap recepta pels altres països.

A l'Amèrica Llatina l'última temptativa de socialisme clàssic, d'acord amb els doctors socialistes, va ser el govern de Salvador Allende, a Xile. No se sabrà mai si el règim era sostenible o no. En qualsevol cas, l'oposició de la burgesia va ser tan forta que va provocar un cop militar per acabar amb l'experiència. La conclusió va ser que cap socialisme seria possible sense la col·laboració o el consens de les Forces Armades... Als països llatinoamericans que van conèixer algunes transformacions socials, per bé que limitades, el Perú i l'Equador, els militars que ocupaven el poder eren més nacionalistes que als altres països. El paper de les forces armades és cabdal a l'Amèrica Llatina. A l'Àfrica encara és més fort. A l'Àsia el paper de les forces armades també és decisiu.

És per aquest motiu que no és gens d'estranyar que el nacionalisme reaparegui en l'esfera del poder a Veneçuela gràcies a un militar. Un civil mai no podria fer el que està fent Hugo Chávez. Les forces armades no ho permetrien. Amb Chávez la paraula "socialisme" reapareix en el món polític. Ha sortit de les minories minúscules en què va quedar confinada durant gairebé 30 anys. Hugo Chávez es proclama socialista i afirma voler crear una societat socialista. Amb tot, el socialisme no és l'element principal de la seva ideologia. La paraula dominant de la seva ideologia és *bolivarianisme*. Ell ha donat al país el nom de república "bolivariana", i no pas "socialista".

El *bolivarianisme* és un nacionalisme de tradició llatinoamericana conscient que l'enemic principal són els Estats Units. El *bolivarianisme* intenta organitzar una comunitat llatinoamericana o, si més no, sud-americana, independent dels Estats Units.

En la política interior el *bolivarianisme* pren com a prioritats l'ensenyament popular, la salut popular, l'habitatge popular, la reforma agrària. Aquestes són les prioritats del reformisme socialdemòcrata.

La gran batalla de Chávez ha estat la recuperació del domini sobre el petroli, la gran riquesa nacional, que estava en mans d'una administració corrupta. El *bolivarianisme* no toca els bancs, ni les indústries, ni els mitjans de comunicació, que resten en mans de la burgesia. No es toca la propietat privada, llevat de la possessió de la terra. En això el socialisme es projecta cap al futur.

Els impacients del socialisme volien que el socialisme deixés de ser una promesa. Volien mesures en el present. Ara bé, de moment no se'n parla. Hugo Chávez està construint una societat popular paral·lela a la societat capitalista que es manté. D'aquesta manera s'enfronta a una oposició radical, però amb els recursos del petroli es poden fer moltes millores socials. No cal socialitzar la propietat dels bancs, ni de la indústria, ni dels mitjans. El poble no vol pas tant. Les seves expectatives són més limitades. Però el *bolivarianisme* de Chávez ha obert les portes a l'imaginari socialista.

Ni Evo Morales a Bolívia, ni Rafael Correa a l'Equador adopten un llenguatge socialista. Anuncien una transformació radical de la societat, però les transformacions dutes a terme no ultrapassen el reformisme. Tots dos recuperen el domini sobre el petroli o el gas. En això són socialistes.

Lula al Brasil i Néstor Kirchner a l'Argentina

han conquerit els nivells més alts de popularitat sense recórrer a la paraula socialisme. Saben que les masses excloses d'avui en dia no entren en l'imaginari socialista.

Però aquest imaginari torna a la visibilitat. El tema de la lluita de classes no es destaca. D'altra banda, el retorn al marxisme no s'ha donat encara. El nou socialisme és més de tipus utòpic, pre-marxista. És l'anunci d'una societat d'iguals, amb participació de tothom, d'una economia al servei del poble, d'una educació popular desenvolupada, que aplegui tots els ciutadans. Com els sistemes de l'inici del segle XIX, el socialisme és, abans que res, una ètica social. No ofereix un model de societat nova, amb una nova economia, una nova política, una nova educació. Tot succeeix com si encara no estiguessin presents les condicions objectives que tornarien factible aquesta nova societat. El socialisme és un humanisme. Però no ofereix cap revolució.

Conscientment o inconscientment, tothom recorda la història del socialisme a Rússia. Quan els bolxevics van prendre el poder, no van saber què fer-ne. Van perdre de vista el poble com a subjecte de la revolució. Van crear un model de modernització forçada dirigida per l'Estat. Van crear una immensa burocràcia que no tenia idea del que era un socialisme. Però el partit comunista de la Unió Soviètica va intentar dominar l'imaginari socialista. Es va presentar com a realització del socialisme, fet que va desacreditar l'imaginari socialista en grans capes de la població, i va impedir que es multipliqués en les noves masses populars. El resultat va ser que molts partits van conservar el nom de "socialista", tot i ser ultracapitalistes tant el seu programa com la seva acció política. L'imaginari va quedar confinat a uns petits cercles.

Estimulat per Hugo Chávez, l'imaginari socialista reapareix, encara que de manera ben moderada fins al moment. S'inspira més en la figura de Che Guevara que en la figura de Lenin. En això es nota que hi ha una tradició llatinoamericana, que té una figura ideal. Més que no pas la ideologia, el que atrau és l'heroi, el *Che*. Ell representa un socialisme humanista, pur, exigent, radical. Podria ser un humanisme cristià, si no fos ateu... El socialisme seria una societat de germans, compartint-ho tot, austers, però intransigents amb els principis: una societat heroica, tan ben representada per la mort de l'heroi. El *Che* és el revolucionari pur, que no fa cap concessió al capitalisme. Ell és tan pur

que mor en la lluita per la revolució mundial. Fins i tot els que no es diuen socialistes, adopten el *Che* com la imatge ideal de l'ésser humà. Ell ocupa el lloc que ocupaven els sants a la cristiandat. La renovació de l'imaginari socialista no podia deixar de ser també un nou creixement de l'ideal del *Che*.

L'imaginari socialista prosperarà de nou. Les conseqüències nefastes del neoliberalisme es manifesten cada cop amb més virulència. Les institucions financeres internacionals – l' FMI, el Banc Mundial, l'OMC- estan cada cop més desacreditades. El prestigi dels Estats Units no ha estat mai tan baix. El fracàs a l'Iraq, la política d'extermini del poble palestí per part d'Israel fan que els Estats Units estiguin cada cop més aïllats. Es va formant una opinió pública mundial que està indignada per la política de Bush.

Amb aquestes condicions, el socialisme apareix com l'anti-Bush, l'anti-liberalisme, l'única alternativa. Segur que l'imaginari socialista creixerà. Però serà difícil donar-li un contingut, a aquest socialisme. ¿Quina en seria l'alternativa econòmica en el món actual? ¿Què seria una economia socialista en l'actualitat?

Mirant les futures potències del món (la Xina i l'Índia), restem perplexos. Tots dos països han passat per fases de socialisme o, almenys, de discurs socialista. Però el contingut real que han donat al socialisme ens preocupa una mica. ¿El futur de la humanitat serà la societat xinesa o la societat índia? És evident que el paper d'ambdós països serà determinant en aquest segle. ¿Què n'hem de pensar?

A.L. podria ser una alternativa? ¿Podria oferir una altra versió del socialisme? No sé què dir.

I quina serà la posició de les Esglésies en un futur debat? Benet XVI ja ha fet crítiques severes al sistema mundial dominant. Fins ara no ha passat gaire de les generalitzacions, i no ha empès els catòlics a entrar en moviments de transformació social.

L'assemblea d' Aparecida ha proclamat un suport molt entusiasta al sistema democràtic que s'ha instal·lat després de la caiguda dels governs militars. Aquest entusiasme per la democràcia no deixa de ser un xic sospitós. Es manifesta en el moment en què es multipliquen les crítiques a la manera com funciona l'anomenada democràcia llatinoamericana. La sospita augmenta quan el document fa serioses advertències al govern de Veneçuela i als altres que segueixen el mateix camí. No cita Veneçuela, però el text és transparent.

Ara bé, el bisbat ha estat al capdamunt del cop que va voler enderrocar el president Chávez, elegit segons les regles de la democràcia establerta. El cardenal va ser el primer a reconèixer el cap dels rebels com a nou president. I la nunciatura hi donava suport. La sospita augmenta quan se sap que la jerarquia veneçolana no va dir res davant la immensa corrupció del govern anterior de Carlos Andrés Pérez, i la dels governs anteriors. L'episcopat dóna suport a la democràcia corrupta, però no ho fa quan els electors elegeixen persones que no li agraden.

A Bolívia i a Equador la jerarquia sembla més reservada, però no manifesta cap suport a les causes que estan en joc. A Bolívia està en joc el poble indígena. A l'Equador, per primer cop, un govern democràticament elegit s'ha emancipat d'una oligarquia que ha dut el país a la bancarrota, i ha obligat la tercera part de la població a emigrar als Estats Units i a Europa. En aquests països una gran part del clergat i dels religiosos milita també en l'oposició dels grans latifundistes i dels membres més corruptes de la societat.

En el moment en què estic escrivint encara no s'han dut a terme les eleccions al Paraguai. El candidat popular és l'exbisbe Lugo. L'Església del Paraguai no sembla gaire entusiasmada. D'altra banda, els altres candidats no desperten cap mena de confiança. Si, per un miracle d'aquests, guanya Lugo, no es pot preveure si tindrà o no un fort suport de l'Església.

Davant dels moviments d'oposició tan forts al sistema neoliberal, l'Església es queda quasi muda. No ha participat als Fòrums Socials Mundials realitzats al Brasil i a Veneçuela. Continua el silenci de la doctrina social de l'Església denunciat fa més de deu anys per mossèn Cálvez, que no ha estat mai cap extremista.

A Xile, des de la caiguda de Pinochet, la "Concertación" entre demòcrata-cristians i partits socialistes ha romàs fidel a la més ortodoxa expressió del neoliberalisme. I la majoria dels catòlics dóna suport als partits de dreta, encara més neoliberals. És veritat que l'Església xilena ha hagut d'aguantar el nunci Àngelo Sodano... Gran part del somni de l'Església llatinoamericana es deu a ell. Hem d'esperar com serà el l'episcopat de Benet XVI. Serà diferent?